

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א לפרשת ויחי תשע"ו כל האומר ראובן חטא - אינו אלא טועה

פעולה פזיזה מדי, ללא שיקול דעת מספיק.

מה היה חטאו של ראובן?

יעקב אבינו אומר: "ראובן, כְּכָרִי אֶתָּה, כְּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי, תֵּתֶר שְׂאֵת וְתֵתֶר עֵז" (בראשית מט, ג). כבכור בְּנִי, ראוי היית להיות תֵּתֶר על אחיך בכהונה ובמלכות, ולקבל פי שנים בנחלת א"י (אונקלוס שם). ואולם, "פָּחַז פְּמִים - אֶל תּוֹתֶר" (שם, ד). בגלל מידת פחזותך, לא תזכה להיות תֵּתֶר על אחיך, ומעלות רוחניות אלו ינתנו לאחרים. [כהונה - ללוי, מלכות - ליהודה, ופי שנים בנחלה - ליוסף (חלק אחד למנשה, וחלק אחד לאפרים)]. ובמה התבטאה פחזותך? - "פִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אֶבְיָךְ" (שם), כפי שמסופר בפרשת וישלח: "וַיִּלְךְ רְאוּבֵן, וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלֵהָה פִּילֵגְשׁ אֶבְיָו" (שם לה, כב).

והנה, חז"ל אמרו, "כל האומר ראובן חטא, אינו אלא טועה" (שבת נה, ב). והדברים תמוהים לכאורה מאד: הרי בכתוב מפורש שראובן חטא, וגם יעקב מדבר על כך שראובן חטא. ואם כן, איך אומרים חז"ל, "כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה"? התירוץ הוא, שחז"ל לא התכוונו לומר שראובן לא חטא כלל. חז"ל התכוונו רק לומר, שראובן לא חטא בַּחֲטָא שכתוב בו, כפי שמשמע מפשוטו של מקרא, אלא היה כאן חטא אחר, קל הרבה יותר.

מה היה, אפוא, חטאו האמיתי של ראובן? בגמרא מובאות כמה דעות בענין זה. לפי דעה אחת, ראובן ביקש לחטוא עם בלהה, אך למעשה לא חטא¹ (שם). ולפי דעה אחרת בגמרא, אפילו מחשבת חטא כזה לא עלתה על לבו, וכל חטאו היה, "שבבלב מצעו של אביו², ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב עמה" (שם). "ולמה בלבב? - שכשמתה רחל, נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים, ונתנה באהל בלהה. בא ראובן ותבע עלבון אמו (לאה). "אמר: אם אחות אמי (רחל) היתה צרה לאמי (לאה), שפִּתְתָּ אחות אמי (בלהה) תהא צרה לאמי"? (שם) בשלמא רחל היתה מתאימה להיות צרה לאמי, שכן גם רחל היא מן האמהות הקדושות, קָאָמִי. אבל בלהה, שפחת רחל, גם היא תהיה צרה לאמי?! ... אמנם בלהה היא צדקת, אבל לא כמו אמי! היא אינה נמנית בין האמהות הקדושות! מה שמניע אפוא את ראובן, הוא חשבון של כיבוד אם. לכן הלך ובלבל מצעו של אביו.

ובכל זאת, מעשהו של ראובן אינו מעשה ראוי. היה צריך להתחשב יותר בכבודו של יעקב. הרי יעקב הוא אביו, והוא רבו, והוא גדול הדור ונביא - היה צריך לסמוך עליו, שאם מצא לנכון לחיות עם בלהה בחיי לאה אמו, ודאי שיש לו איזה שיקול לנהוג כך. רש"י הרי מסביר: "כך היה יעקב עושה בארבעה אהלי נשיו, מעמיד מטה לשכינה, ובאותו אהל שהוא רואה בו השכינה - הוא בא ולן אותו הלילה" (רש"י שם ד"ה אחת של שכינה). אבל גם אם ראובן לא היה מודע לכך ולא הבין את שיקוליו של אביו, היה לו לשאול אותו בדרך כבוד, ולא בלבבל את יצועיו³. לרוב הליטותו לשמור על כבוד אמו, פגע ראובן בכבוד אביו. זוהי הפחזות.

מדוע אי אפשר לפרש שראובן אכן חטא עם בלהה?

אחת הראיות לכך שלא היתה עבירה של עריות במעשה בלהה, היא מתוך דברי התוכחה שאומר יעקב לראובן בפרשתנו. יעקב אומר: "ראובן כְּכָרִי אֶתָּה, כְּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי... פָּחַז פְּמִים אֶל תּוֹתֶר, פִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אֶבְיָךְ, אֶז חֲלַלְתָּ יְצוּעֵי עֲלֵה". מה פירוש "פָּחַז פְּמִים"? האם כל הבעיה כאן היא הפחזות?! הרי היה צריך להוכיחו בלשון חריפה הרבה יותר: נואף! מושחת! טמא שבטמאים! אלא מוכח מכאן, שמעשהו של ראובן לא פָּלַל עבירת עריות כלל, ולכן כל הטענה כלפיו היא רק, שהיה "פָּחַז פְּמִים"⁴. היתה לך פחזות, ומידה זו שוללת את האפשרות שתהיה מלך או כהן. כי מלך, אסור שיהיה פזיז. צריך להיות מתון במעשיו, ולא לפעול עד שישקול בדעתו היטב מה טוב לַעֲמֵם⁵. למשל, ביציאה למלחמה, צריך לשקול היטב, האם כדאי בכלל לצאת למלחמה, ואם כן - איך לנהל אותה. זהו ענין שטעון שיקול דעת רב, ומלך שהוא פחז כמים, לא ישקול את הדברים עד הסוף. גם כהן אסור שיפעל בפחזות. עליו להיות מיושב היטב בדעתו, איך לעשות את העבודה ואלו כוונות לכיין בה, "וְלֹהֲכַדִּיל בֵּין הַקֶּדֶשׁ וּבֵין הַחַל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר" (ויקרא י, י) - בין עבודה קדושה למחוללת (רש"י שם). גם הכהונה וגם המלכות אינן ראויות למי שהוא פחז כמים, ולכן מעבירים אותן מראובן, ומוסרים אותן לַאֲחֵיו.

עוד ראיה שהביאו חז"ל לכך שלא היתה כאן עבירה של עריות מצד ראובן, שהרי בניו עתידים לעמוד על הר עיבל (דברים כז, יג) ולומר "אָרוּר שֹׁכֵב עִם אִשְׁתֵּי אֶבְיָו" (שם, כ). "אפשר עתיד זרעו לעמוד על הר עיבל ולומר ארוור שוכב עם אשת אביו, ויבוא חטא זה לידו"? (שבת נה, ב) ממילא מוכח מזה, שלא היתה עבירה של אשת אב או של אשת איש אצל ראובן.

עוד יש להוכיח שלא היתה כאן עבירה של עריות, שהרי חז"ל אמרו על יוסף, "באותה שעה (שעמד לחטוא עם אשת פוטיפר) בָּאָתָה דְמוֹת דְיוֹקָנוּ שֶׁל אֲבִיו וְנִרְאָתָה לוֹ בַחֲלוֹן. אָמַר לוֹ: יוֹסֵף! עֲתִידִין אַחִיךְ שִׁיכְתְּבוּ עַל אֲבִנֵי אֲפֹד וְאֵתָה בִּינֵיהֶם. רְצוֹנְךָ שִׁימַחָה שִׁמְךָ מִבִּינֵיהֶם"?! מיד פרש יוסף ולא חטא (סוטה לו, ב). והנה, גם ראובן נכתב על אבני האפוד. הוא לא הפסיד את חלקו באבני האפוד בגלל חטאו. ממילא יש מזה ראיה, שלא עשה עבירה חמורה כמו שיוסף עמד לעשות, אלא עבירה אחרת. לא של עריות. בעל 'הכתב והקבלה' מביא ראיה יפה מלשון הכתוב עצמו, שלא היה שום מעשה של גילוי ערוה בין ראובן לבלהה. יש הרי הבדל בתורה, בין לשון הליכה ללשון ביאה. הליכה מציינת תמיד יציאה, וביאה מציינת כניסה. כשמשא מצטוה לפגוש את פרעה על היאור, מחוץ לארמונו, נאמר לו: "לֵךְ אֶל פְּרַעֲה" (שמות ז, טו). לעומת זאת, כשנצטוה לפגוש את פרעה בארמונו, נאמר לו: "בֵּא אֶל פְּרַעֲה" (שם, כו; ט, א; י, א). והנה, במעשה בלהה נאמר "וַיִּלְךְ רְאוּבֵן" (בראשית לה, כב), ולא "וַיֵּבֵא רְאוּבֵן". משמע, שהלך ועשה

לשון ארוכה, "כל האומר ראובן חטא, אינו אלא טועה"? למה לא אמרו בקצרה, "כל האומר ראובן חטא, טועה"? נראה לעניות דעתי, שחז"ל רצו לרמז לנו בזה, שהאומר "ראובן חטא" טועה לא רק בהבנת מעשה בלהה, אלא בכל גישתו לתורה הוא טועה! הוא "אינו אלא טועה" - בכל מקום ומקום שלומד בתורה! מדוע? מפני שכל התורה כולה מלמדת אותנו, עד כמה רחוקה הקדושה מן הטומאה, ועד כמה מדובר בשני הפכים קטביים, שעולם ומלואו מבדיל ביניהם, ואין שום אפשרות שידורו בכפיפה אחת. ואם כן, לא יתכן שאדם מצד אחד יכשל בעבירה כל כך חמורה, ובתאווה כל כך שפלה, ומצד שני שמו יכתב על אבני החושן והאפוד לזכרון לפני ה' (שמות כה, יב; ושם, ט), להיות מליץ יושר על עם ישראל. מי שחושב שהדבר יתכן - אינו אלא טועה בהבנת כל התורה כולה. הוא אינו מבין כלל את התורה, ואת היסוד הגדול המונח בה, שקדושה וטומאה אינן הולכות יחד.

גם על דוד אמרו חז"ל, "כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה" (שבת נו, א), וגם כאן הפירוש הוא, שלא רק בהבנת פרשת דוד ובת שבע הוא טועה, אלא בהבנת כל התורה כולה הוא טועה. אמנם אי אפשר לומר שדוד לא חטא כלל, שהרי נתן הנביא הוכיח אותו על מה שעשה (שמו"ב יב), וגם דוד עצמו חיבר מזמור שבו הוא מתנודה ומבקש כפרה על מה שקרה (תהלים נא), אבל לומר שדוד חטא במה שמשמע מפשוטו של מקרא - בַּתְּאֲוָה עריות ובשפיכות דמים (של אוריה החתי) - האומר כן אינו אלא טועה בהבנת כל התורה כולה. כי לא יתכן לצלול לתהומות של חטא וטומאה בלילה, ובבוקר לקום ולומר "חטאתי לה" (שם, יג), ולחזור להיות "מְשִׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְנִצְּרָה יְמֵרֹת יִשְׂרָאֵל" (שמו"ב כג, א) ששורה עליו שכינה כדי לחבר את ספר תהילים. מי שאומר כך, אינו מבין את הריחוק הגדול שבין הקדושה והטומאה, עד כמה הם אינם הולכים יחד. הוא אינו מבין מה זה חטא, ועד כמה החטא מרחיק את האדם מן הקב"ה.

"לֵךְ לְבַדְּךָ חֲטָאתִי"

אז מה בכל זאת היה חטאו של דוד במעשה בת שבע? - אומרים חז"ל, שדוד ראה ברוח הקדש שִׁבַּת שבע ראוייה היתה לו מששת ימי בראשית⁹ (סנהד' קז, א), ושעתיד לצאת ממנה מלך המשיח. והרי גם ממנו צריך לצאת מלך המשיח! ממילא הוא מבין, שהוא מוכרח לקחת לשם כך את בת שבע, ולהעמיד ממנה ולדות. וכיון שדוד כבר לא היה צעיר באותה שעה, הוא כבר מתקרב לימי הזקנה, הוא חושב לעצמו: "אם לא עכשיו אימתי? צריך לקחת את בת שבע בזריזות!" וטעותו היתה, שדחק את הקץ והקדים את המאוחר. ובלשון חז"ל - "אֲכַלְהָ פְּנֵה"¹⁰ (שם). לא היה צריך להזדרז כל כך. הקב"ה היה שולח לו את בת שבע בכל אופן, ולא היה לו לנקוט אמצעים מיוחדים כדי להשיגה. אבל עצם המחשבה היתה נכונה, שצריך להעמיד משיח לישראל מבת שבע. ובנוגע להריגת אוריה אמרו חז"ל, שאוריה מורד במלכות היה, וחיוב מיתה (שבת נו, א. ועי' רש"י ותוס' שם, שנחלקו כמה התבטאה מרידתו. נולענ"ד גם בכתוב של הפסוק נרמז שאוריה מורד במלכות היה. אוריה אומר לדוד: "מִי יִחִי נִפְשָׁךְ אִם אֶעֱשֶׂה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה" (שמו"ב יא, יא). "חֶדְדְּךָ" - ביו"ד אחת. ללמדנו, שמשקל חיי המלך היה חסר אצלו. הוא אינו מחשיב מספיק את חיי המלך. דוד שולח אפוא את אוריה "אֶל מֶלֶךְ מִלְּפָנֵי הַמֶּלֶךְ הַחַי" וגורם למותו. בכך הביא דוד על אוריה את העונש המגיע לו, והתיר לעצמו את אשתו למפרע "כל היוצא למלחמת בית דוד, כותב גט כריתות לאשתו" (שבת שם).

דבר שנהוג לעשותו מחוץ לבית, ולא דבר שמקובל לעשותו בתוך הבית⁶. ועל כרחק שלא מעשה אישות היה כאן, אלא מעשה אחר - שהלך והשפיל את כבודה של בלהה, לומר שהיא רק "פִּילְגֵשׁ אֲבִיו", ולא אשתו, ואינה ראויה למעמד הנכבד שניתן לה, להיות אשת יעקב. [נִפְיִרוּשׁ "נִי לְךָ רְאוּבֵן" הוא - שהלך ל חוץ, ואמר דברים אלו בפני פל, בחוצות⁷. ופירוש "וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלָהָה" הוא - שהשפיל והוריד ו"השכיב" את כבודה (עי' בהכתב והקבלה" שם)⁸].

דעה נוספת בענין חטאו של ראובן

הזכרנו את דברי חז"ל, שמה שנאמר "וַיִּלְךָ רְאוּבֵן, וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלָהָה פִּילְגֵשׁ אֲבִיו", אין לפרשו כפשוטו, וכל מה שעשה ראובן הוא, "שבלבל מצעו של אביו, ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב". ואולם, יש גם דעה אחרת בגמרא, ולפיה ראובן אכן בא על בלהה (שבת נה, ב). ואולם גם לפי דעה זו צריכים להבין, שאין מדובר במעשה שנבע מתאווה שפלה ח"ו, אלא במעשה שנעשה מהטעם שהזכרנו לעיל - חשבון של כיבוד אָם. מחמת חשבון זה, הלך ראובן ועשה מה שעשה, כדי למנוע את אביו מלחיות עם בלהה. ובכל זאת, לדעה זו, שראובן אכן בא על בלהה, גם אם נעשה הדבר שלא מתוך תאווה, אלא מתוך חשבון של כיבוד אָם, צריך להבין: איך מגדיר יעקב מעשה זה בלשון עדינה כל כך - "פְּתַח פְּמִים"? והרי יש כאן עבירת עריות, שהיא מעבירות החמורות שבתורה, ומאי נפקא מינה מאיזה מניע נעשתה?

התשובה לשאלה זו היא, שתוכחתו של יעקב לראובן (שהיתה בסוף ימיו של יעקב, על סף מותו), נאמרה לאחר שראובן עשה כבר תשובה על חטאו. ראובן ערך תעניות וסגופים כדי לכפר על חטאו (רש"י בראשית לו, ט), וחז"ל אף אומרים (ב"ר פד, יט), שזכה בגלל זה שִׁצַּא ממנו הושע הנביא שאמר: "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ" (הושע יד, ב). ברור אפוא, מדוע לא הוכיח יעקב את ראובן על מעשה בלהה בלשון חריפה. שכן ראובן בעל תשובה היה, ואין מזכירין לבעל תשובה מעשיו הראשונים (ב"מ נח, ב).

מעשה יש לשאול להפך: אם עשה ראובן תשובה על מעשה בלהה, מדוע מוכיח אותו יעקב על מעשה זה (אם כי בלשון רכה)? הרי שב בתשובה, ומה עוד רוצים ממנו? - התשובה היא זו: נכון שראובן עשה תשובה. אבל תשובה שְׁלֵמָה שתתקן את קלקול החטא במלואו - איננה דבר קל כל כך. אמנם קל מאד לעשות תשובה, "כִּי קָרִיב אֵלֶיךָ הַדְּבָר קָאֵד, כִּפְיִךְ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ" (דברים ל, יד), [ולדעת הרמב"ן (שם, יא) הכוונה היא למעשה התשובה], אבל התשובה היא כסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. קל מאד לטפס אל המדרגה התחתונה, אבל קשה מאד להגיע למדרגה העליונה. הנביא הרי אומר, "יַעֲזֹב רֶשַׁע יְרֵפוֹ וְאִישׁ אֶן מַחֲשַׁבְתּוֹ" (ישעיהו נה, ז). לא רק את הדרך צריך הרשע לעזוב, שְׁאֵלוֹ הם המעשים הרעים, אלא גם את המחשבות הרעות צריך לעזוב, ומחשבות רעות מקורן במידות רעות. ובמקרה של ראובן - מידת הפחזות. ומידה - קשה לשנות. הגה"צ רבי ישראל מסלנט זצ"ל אמר, שיותר קל ללמוד את כל הש"ס, מלהחליש מדה אחת. לא לבטל, רק להחליש. ולכן, למרות שראובן שב בתשובה, אבל יעקב ראה ברוח קדשו שעוד לא הצליח לנקות עצמו לגמרי ממידת הפחזות, ולכן הוכיחו.

"אינו אלא טועה" - בהבנת כל התורה כולה!

בענין הלשון "אינו אלא טועה", יש ששאלו, למה נקטו חז"ל

שדוד אומר (באותו מזמור), "ה' שִׁפְּתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ" (תהלים נא, יז). כל אחד מאיתנו אומר את הפסוק הזה, אבל דוד אומר אותו בכוונה מיוחדת. כי מצורע צריך שיהו שפתותיו מדובקות זו בזו (מו"ק טו, א), לכן מבקש דוד מה', "ה' שִׁפְּתַי תִּפְתָּח", שאבריא מהצרעת ואוכל לפתוח את שפתותי. לכן הוא מתפלל גם (באותו מזמור) "אֲלֶמְדָּה פִּשְׁעִים דָּרְכֶיךָ, וְחַטָּאִים אֲלֶיךָ יִשׁוּבוּ" (תהלים נא, טו). מי מפריע לדוד ללמד תורה ולהשיב אנשים בתשובה? למה צריך לבקש על זה? אלא שהוא לא יכול לפתוח את שפתיו, כי הוא מצורע, לכן הוא מבקש את ישועת ה', שיוכל לדבר ויוכל ללמד תורה.

עוד אמרו בירושלמי (ר"ה פ"א ה"א), שששה חדשים ניטלה הימנו המלכות, כשברח מפני אבשלום. הירושלמי אומר, שבאותם ששה חודשים, אילו היה דוד חוטא, היה צריך להביא קרבן כהדיוט, לא כמלך¹², כי באותם ששה חדשים לא היה לו דין מלך¹³. הרי שהיו לו עונשים חמורים, והכל על שגגה, כי בחילול השם גם שגגה היא חמורה מאד.

למה מתבטא הכתוב בחריפות על חטאיהם של אישי התנ"ך?

והנה, אם ראובן ודוד לא חטאו בחטא החמור שנזכר בהם, כפי שמשמע מפשוטו של מקרא, מדוע מתבטא עליהם הכתוב בלשון בוטה כל כך, כאילו חטאו בגופה של עבירה? ומדוע מדקדק עמם הקב"ה, ומענישם בחומרה רבה כל כך?

נסביר את הדבר במשל: יהלום יקר, כל שריטה קטנה מורידה את ערכו באופן ניכר. לעומת זאת, בגרוטאה של מתכת - שריטה קלה אינה מעלה ואינה מורידה. כדי לפגום בערכה של גרוטאת מתכת, יש לפגום בה פגימה הרבה יותר רצינית מאשר שריטה קלה. כך גם היחס בין ראובן לאנשים פשוטים. הפגם הנגרם לראובן ע"י העון הקל שעשה, הוא כשריטה ביהלום. שריטה קטנה - וערכו של היהלום נפגם מאד. לעומת זאת, אצל אדם רגיל, עברה כזו אינה נחשבת למאומה. רק עבירה חמורה מאד תפגום באדם רגיל באותו שיעור שה"שריטה" פוגמת אצל ראובן. לכן, כדי שנבין עד כמה פגם המעשה שעשה ראובן בערכו, מתאר לנו הכתוב את מעשהו כמעשה חמור לפי ערכו. כך גם לגבי דוד המלך, וכך לגבי כל האחרים שאמרו עליהם כן, כבני עלי, ובני שמואל, ושלמה המלך ועוד (שבת נה, ב - נו, ב). מסיבה זו הקב"ה מדקדק עם צדיקו כחוט השערה (יבמות קכא, ב), ומעניש אותם בחומרה על עבירות קלות, שאצלנו אינן נחשבות למאומה. כי אצלם, מעשה עבירה קל פועל באופן משמעותי הרבה יותר מאשר אותה עבירה אצל אדם רגיל. ראובן הפסיד את המלכות ואת הכהונה ופי שנים בא"י, בגלל עבירה שחז"ל אומרים עליה "אינו אלא טועה", וכן דוד נענש בחומרה בגלל עבירה קלה לפי ערכו. צריך לקחת מוסר מהענין הזה. כל אדם צריך לחשוב על עצמו, אמנם אני לא צדיק כמו ראובן או כמו דוד המלך, אבל בכל זאת, מי יודע, אולי ה' ידקדק אתי, ויעניש אותי בחומרה. כדאי אפוא שכל אחד יעשה את החשבון להזהר במעשיו, שלא יענש.

אנו עומדים ביום עשרה בטבת, יום סמך מלך בכל על ירושלים. צריך להתעורר, לחזור בתשובה, לחזור לדבקות בה', שהמעשים שלנו יגרמו שיבנה ביהמ"ק במהרה בימינו. חז"ל אמרו, "כל דור שאינו נבנה (בית המקדש) בימיו, מעלין עליו כאילו הוא חריבו" (יר"ו יומא פ"א ה"א). ממילא, אם לא זכינו עדין לבנין בית המקדש, משמע שיש במעשינו כדי להחריב את המקדש לו

מה בכל זאת היה החטא בכל התכנית הזו? - חילול השם. "אָפֶס פִּי נֹאֲץ נֹאֲצָת אֶת אִיבֵי ה' בְּדָבַר הַזֶּה" (שמו"ב יב, יד) - נִתְּתָּ פתחון פה לאויבי ה', לומר שלא הרגת את אוריה אלא כדי לקחת לעצמך את אשתו. לא מבינים שהרגת אותו בגלל שהיה מורד במלכות. "היה לך לדונו בסנהדרין" (שבת שם), ואז כולם היו רואים שהוא נדון כמורד במלכות, ולא לשלוח אותו להֶהָרַג בחזית המלחמה עם בני עמון, שבזה נתן פתחון פה לאויבי ה' לומר שמישח אלקי יעקב ונעים זמירות ישראל הוא שופך דמים ומגלה עריות, ואין לך חילול השם גדול מזה. [וכן לקיחת בת שבע היה בה חילול השם, בגלל מראית העין, כאילו לקח דוד אשת איש. הרי עד היום הטפשים אומרים, שדוד אכן לקח אשת איש...]. זה שאומר אח"כ דוד במזמור התשובה שלו: "לִּי הָיָה לְבַדְּךָ חֲטָאתִי" (תהלים נא, ו), כלומר, לא היתה בהריגת אוריה ובלקיחת אשתו עבירה בין אדם לחברו, אלא רק בין אדם למקום - עבירת חילול השם (זוהר שמות קו, ב). מראית עין של לקיחת אשת איש ושפיכת דם נקי.

זהו גם מה שאומר לו נתן הנביא: "וְאֵתוּ הַרְגָתְךָ בְּתַרְבֵּי בְּנֵי עַמּוֹן" (שמו"ב יב, ט). מהי ההדגשה "בְּתַרְבֵּי בְּנֵי עַמּוֹן"? אמרו חז"ל, שבא הנביא לומר לו בזה, שהטענה כלפיו אינה על עצם מה שהרג את אוריה, שכן אוריה מורד במלכות היה, וראוי היה להרגו. הטענה היא רק על כך שהרג את אוריה בחרב בני עמון. שכן מנהג העמונים היה, שהיו חוקקים על חרבותיהם דיוקן של עבודה זרה שלהם, וכשהיו מנצחים, היו אומרים שהעבודה זרה שלהם היא שניצחה (זוהר שמות קו, א). אינני יודע אם צריך לפרש את דברי דווקא כפשוטם, שהיה כתוב על חרב בני עמון שם של עבודה זרה. אפילו אם לא כתוב שם, הכוונה היא שכשגויים מתגברים על ישראל, הם אומרים: "יִדְּנּוּ רָמָה, וְלֹא ה' פָּעַל כָּל זֹאת" (דברים לב, כז), והרי זה חילול השם נורא.

דוד נענש בחומרה

הפסוק אומר, "וַיֵּאמֶר דָּוִד אֶל נָתָן חֲטָאתִי לַה'", ויש שם פיסקא באמצע הפסוק, ואז נתן אומר לדוד: "גַּם ה' הֶעֱבִיר חֲטָאתְךָ, לֹא תָמוּת" (שמו"ב יב, יג). ומבאר הגר"א, שדוד ביקש לומר "חטאתי עויתי פשעתי", כמבואר ברמב"ם: "כיצד מתודין, אומר: אנה השם, חטאתי עויתי פשעתי לפניך" וכו' (הלכ' תשובה פ"א ה"א). אבל נתן הנביא מפסיק את דוד, ולא נותן לו להמשיך, (לכן הפסוק באמצע הפסוק), ואומר לו: "גַּם ה' הֶעֱבִיר חֲטָאתְךָ, לֹא תָמוּת". שבאמת לא היה כאן לא עון ולא פשע, רק חטאת של שוגג, ולא יותר מזה ("קול אליהו", תהלים לב).

מצד שני, על השוגג הזה סופג דוד עונשים חמורים מאד. למרות התשובה שעשה, הקב"ה מעניש אותו בעונשים חמורים. "אֶת הַפְּשָׁה יִשְׁלֵם אֲרַבְעָתַיִם" (שמו"ב יב, ו) - כפי שפסק דוד על עצמו¹¹ (ע"ש, ועי' רש"י תהלים קיט, לט) - שלקה בארבעה בנים, הילד (שילדה לו בת שבע) ואמנון, תמר ואבשלום (רש"י שמו"ב שם). תמר שאמנון פגע בה, ואמנון ואבשלום שנהרגו, והילד שמת. אדונייהו לא נחשב כאן, כי מת אחרי מות דוד, ודוד לא ראה במיתתו (עי' מל"א ב, י-כה). אבל בארבעה בנים לקח דוד בחייו.

עוד אמרו חז"ל, "ששה חדשים נצטרע דוד, ונסתלקה הימנו שכינה" (סנה' קו, א). על זה הוא אומר (במזמור בו התפלל לה') אחרי מעשה בת שבע), "תִּחַטְּאֵנִי בְּאֲזוֹב וְאֶטְהַר" (תהלים נא, ט). כי מי צריך טהרה באזוב? - מצורע (עי' ויקרא יד, ד). כך אומרת הגמרא (סנה' שם). ואולי אפשר להוסיף ולומר, שזה הפשט במה

היה בנוי. צריך לראות א"כ שמעשינו יהיו טובים יותר, ונזכה שצום העשירי יהיה לששון ולשמחה במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

1. ולפי "וישכב" היינו שח שב לשכב, ולרום מדרגתו של ראובן מעלה עליו הכתוב כאילו שכב ממש, לכן נאמר "וישכב".
2. נאמרו כמה פירושים בזה, מהו "בלבל מצעו של אביו", ואכמ"ל. ועכ"פ, לפי פירוש זה, "וישכב" היינו שפגם בחוקי הצניעות, והתערב בסדרי משכבו של אביו. ולרום מדרגתו של ראובן מעלה עליו הכתוב כאילו שכב ממש, לכן נאמר "וישכב". ויש מבארים, כי שורש אחד לבלבל ולשכיבה, ששניהם פוגעים בממשלת האיש על אשתו, לכן יש לבלבל בחינה דקה של שכיבה, כי שניהם משורש אחד.
3. יש מי שבאר, שמפני זה ראובן הוא זה שהתעורר אח"כ יותר מכל אחיו למנוע את הריגת יוסף ולהשיבו אל אביו [ויאמר אלהם לא תשפכו דם, השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו, למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו] (בראשית לז, כב). וכן אח"כ, "וישכב ראובן אל הבור, ונהגה אין יוסף בבור, ויקרע את בגדיו. וישב אל אביו ויאמר, הַלֵּךְ אֵינְנוּ וְאָנִי אָנֹכִי אָנִי בָא" (שם, כט-ל). וכתב שם רש"י (בפירוש שני), שראובן לא היה שם בשעת המכירה, מפני שהיה עסוק בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו. וקשה: האם עכשיו הזמן ללכת ולעסוק בתיקוני תשובה על חטא שחטא לפני כמה שנים? ומשמע קצת שיש איזה קשר בין הענינים. ויש לפרש, שראובן הבין, שמה שהאחים לא מתיעצים עם אביהם בענינו של יוסף, זהו מפני שלמדו ממנו ו לנהוג כך, שפסק בענין יצועי אביו מבלי לשאול את אביו; ובזה הראה דרך לאחיו, שאפשר לפסוק גם בלי לשאול את הגדול. וכשראה עכשיו למה גרמו מעשיו, שאפילו בעניני נפשות פסקו אחיו בלי לשאול את הגדולים והזקנים - ניסה למנוע את הוצאת גזר הדין לפועל. ולכן עתה התעורר ביותר לעשות תשובה על הדבר, והלך לעסוק בשקו ובתעניתו. ומשראה שבינתים נמכר יוסף לישמעאלים - "ויקרע את בגדיו... ויאמר: הַלֵּךְ אֵינְנוּ וְאָנִי אָנֹכִי אָנִי בָא" ! הכל קרה בגללי! ("מגד גבעות עולם" להג"ר מיכל זלמן שורקין ח"א עמ' מ"ט) ועל פי זה יש ליישב מה שכתבו המקובלים, שעשרת הרוגי מלכות הם גלגול של עשרת השבטים שהיו במכירת יוסף, והריגתם היתה תיקון לחטא זה (עי' רבינו בחיי בראשית לח, א). וכבר הקשה על זה רבינו בחיי, הרי רק ט' שבטים היו שם, ולא י', שהרי ראובן לא היה שם בשעת המכירה (כפי שהבאנו מרש"י), וגם בנימין לא היה שם. ותיירץ על כך השל"ה, "דאף שלא חטא ראובן עם מכירת יוסף, מ"מ גרמה לו חטא בלבול יצועי אביו" (של"ה פרשת וישב מקץ ויגש, "תורה אור" אות ו', בתירוץ השני). וקשה לכאורה, מה הקשר בין חטא בלבול יצועי אביו וחטא מכירת יוסף. אך לפי מה שנתבאר כאן, חטאו של ראובן הוא זה שגרם לחטא מכירת יוסף.
4. כעין זה הוכיחו בירושלמי (כתובות פ"ג ה"א), שהחטא הכתוב אצל בני עלי - "אֲשֶׁר יִשְׁכַּבְנָה אֶת הַנְּשִׁים הַצְּבָאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד" (שמו"א ב, כב) - אינו כפשוטו, אלא היה קל הרבה יותר. (שלא מיהרו להקריב את קרבנותיהן, ועל ידי זה התעכבו בשילה ולא חזרו הביתה לבעליהן). ומהי ההוכחה לזה? ההוכחה היא מזה שהנביא מוכיח את בני עלי על עבירות קלות יחסית (שמו"א ב, כט), ולא מזכיר כלל עבירה של עריות. על כרחך שזה כל מה שהיה שם - עבירות קלות בלבד.
5. ועי' רש"י (שמו"א ט, יז) על כח האפוק והריסון שצריך להיות למלך, וממנו צריך להיות נאצל כח זה על כל העם.
6. ובאמת, אצל יוסף, שנאמר בו: "יָבֵא הַבְּיָתָה לַעֲשׂוֹת מְלָאכְתּוֹ" (בראשית לט, יא), יש מחז"ל שדרשו, שהכונה היא, שבא לעבור עבירה עם אשת פוטיפר (סוטה לו, ב). וכתבו התוס': "נראה, משום שהוציא [הכתוב] בלשון ביאה, וביא הביתה, קא דייק" (תוס' שם ד"ה לעשות). והיינו, מדלא קאמר "וילך" הביתה, שאז משמעות הכתוב היתה, שהלך לעשות שם דבר שנהוג לעשותו גם בחוץ. ונהנה מצינו שמעשה אישות מכונה גם בלשון הליכה. על הפסוק "טוב מְרָאָה צִינִים מִתֵּלֵךְ נֶפֶשׁ" (קהלת ו, ט) - אמרו חז"ל: "טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של מעשה" (יומא עד, ב); "וּבְלִקְחָהּ בְּדַרְךָ" (דברים ו, ז) - בְּלִקְחָהּ דִּירָךְ הוּא דמחייבת, פרט לְחַתָּן שהיא לְקַחַת דמצוה (ברכות יא, א); "וְאָץ בְּרָגְלִים חוּטָא" (משלי יט, ב) - מכאן שאסור לאדם שיכוף את אשתו לדבר מצוה (עירובין ק, ב). "וְאִישׁ וְאִבְיוֹ יִלְכוּ אֶל הַנְּעִרָה" (עמוס ב, ז). וצ"ע.
7. ועי' מה שכתב הרמב"ן בביאור הלשון "וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן" (רמב"ן שמות ב, א).
8. ועי' דעת זקנים מבעל התוספות שפירש: "וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלָהָה" - יש מפרשים, לפי מה שאמרו ז"ל שבלבל יצועי אביו, עקר המצע ממקומו, לשון וַיִּשְׁכַּב הוא כמו וַיִּבְכַּל תְּבוּאָתִי תִּשְׁרַשׁ (איוב לא, יב). היינו, ד"תִּשְׁרַשׁ" פירושו עקירת השרשים, ולא חיבורם והשרשתם בארץ. וכן "וַיִּשְׁכַּב" אין הכונה ששכב, אלא להפך, שעקר המשכב, כדרך לשון הקודש, שתיבה אחת משמשת לדבר והיפוכו (כמבואר ברש"י שמות כז, ג שהביא שם כמה דוגמאות לזה).
9. והטעם שלא ניתנה לו מיד, מבואר בחז"ל, שכאשר רצה דוד לכרות את ראשו של גלית (לאחר שִׁהַרְגוּ), לא היה יכול, כי כובע הנחושת שהיה על ראש גלית (שמו"א יז, ה) היה סגור ומסוגר באין אפשרות לפתחו, ורק נערו של גלית, "נִשְׂאָה הַצֶּנֶה הַהַלֵּף לְפָנָיו" (עי' שם, ז), ידע איך לפתחו. ונָרַד לו דוד נדר לתת לו בת ישראל לאשה, כדי שיפתח לו את הכובע, ופתח לו. אמר הקב"ה לדוד: "בנות ישראל אתה מחלק? ! חייך, אשתך נתונה לו" ! והיא בת שבע הראויה לדוד. כי הנער נושא הצנה - אוריה החתי היה, והיה נכרי ונתגייר, וולכן נקרא "החתי", ונתן לו דוד את בת שבע בת אליעם לאשה ("כלי יקר" שמו"א יז נא, בשם מדרש חז"ל; מובא גם ב"מרכבת המשנה" על הרמב"ם הלכ' איסורי ביאה פ"ג ה"ב).
10. ב"חשק שלמה" עמ"ס סנהדרין (קז, א) הביא מלקוטי הש"ס להארי"ז ל, שחז"ל נקטו כאן מליצה זו - "שְׂאֲכָלָה פְּגָה" - כי בלשון חז"ל נקראות התאנים "בנות שבע" (מעשרות פ"ב מ"ח), ולכן אמרו חז"ל על בת שבע, "שְׂאֲכָלָה פְּגָה", דהיינו - תאנה שלא נתבשלה כל צרכה.
11. כפי שמוכר בשם הבעש"ט, שביאר את דברי המשנה "נפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו" (אבות פ"ג מ"ז), דכדי שלא יוכל אדם לערער על פסק דינו (בדין שדנים אותו לאחר מותו), נותנין לאדם עצמו לפסוק את הדין על עצמו, ע"י שמספרים לו הנהגה של אדם פלוני (שהיא מעין ההנהגה של אותה נשמה הנידונית כעת), ושואלין אותו מה דינו של אותו אדם; ואחרי שהנשמה פוסקת מה שפוסקת, אומרים לה: "אתה האיש" ! ומראין לה שברומה לזה גם היא עשתה כאותו המעשה. וזהו "נפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו". "מדעתו" - כי הוא עצמו פסק את הדין על מעשה זה. "ושלא מדעתו" - שאינו ידע שבכך הוא פוסק את הדין גם על עצמו. ויש מבארים שזהו מה שאמרו חז"ל, "דע... לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" (אבות פ"ג מ"א). מהו "דין" ומהו "חשבון"? "דין" - זה מה שפסק על חבריו. ו"חשבון" - זה החשבון שפסק הדין שפסק על חבריו, נוגע גם אליו בעצמו, כיון שגם הוא נהג באופן דומה. וכך נהג גם נתן הנביא עם דוד המלך בפרשה זו.
12. עיי' במשנה (הוריות ט, א), מה ההבדל בין קרבן הדיוט לקרבן של מלך.
13. ומ"מ, כשחזר למלכותו, לא היו צריכים לחזור ולמשוח אותו, כי רק הנהגת המלכות בפועל נלקחה ממנו, אבל על גופו נשאר דין מלך. ועכ"פ, דין חטאת מלך תלויה בהנהגת המלכות, ולא סגי במה שיש לו דין מלך. ולכן באותם ששה חדשים, אם היה חוטא, היה מביא חטאת הדיוט, ולא חטאת מלך.